

SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA

PREDAVANJE 5

Dr Branislav Rabotić, prof.

**VISOKA TURISTIČKA ŠKOLA STRUKOVNIH STUDIJA
2012.**

SPORTSKI I AVANTURISTIČKI TURIZAM

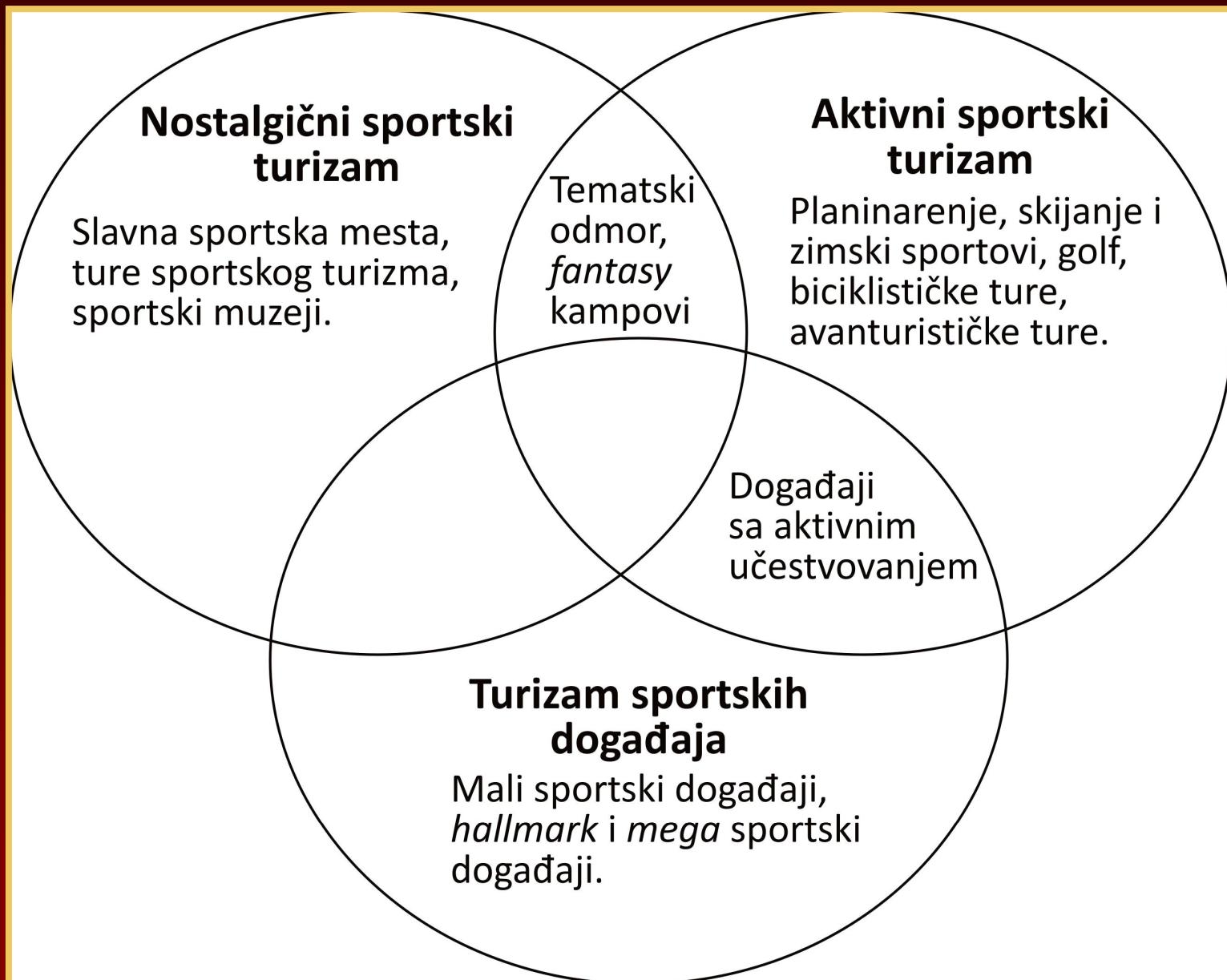
- ◆ Sportske aktivnosti i potraga za avanturom bili su i u prošlosti značajan motiv za putovanje, a u današnjim uslovima turizam koji se na tome zasniva jedan je od najpopularnijih oblika kretanja.
- ◆ Poslednjih godina, sportski turizam beleži impozantan rast po prosečnog godišnjoj stopi od gotovo 10%.
- ◆ Sport daje značajan doprinos razvoju turizma u destinacijama, u pogledu ekonomskih učinaka, urbane regeneracije, poboljšanja infrastrukture, obogaćivanja ponude, kao i jačanja turističkog imidža.
- ◆ Sportski turizam podrazumeva putovanja gde je primarna motivacija aktivno ili pasivno angažovanje u sportu i sportskim aktivnostima.

Antička Olimpija

- ◆ *Olimpijske igre* starog doba održavane na Peloponezu privlačile su takmičare, ali i posetioce-posmatrače (samo muškarci). Osim tih takmičenja u slavu Zevsa, održavane su i igre posvećene Heri (samo za neudate devojke iz okoline Olimpije). Uz takmičenja su održavane i druge priredbe.
- ◆ ‘Sportski objekti’: gimnasion sa tremom, za pripreme u trčanju i pentatlonu; palestra sa unutrašnjim dvorištem i sobama (boks, rvanje, pankration) i za sportsku ‘kozmetiku’ (premazivanje tela maslinovim uljem i skidanje peskom); stadion dužine 192,28 m, za 35-40.000 ljudi (bez sedišta).
- ◆ Postojao i ‘hotel’ (*Leonideon*) za zvanične goste, sa 80 soba, ukrašen sa jonskim i dorskim stubovima.

- ◆ OI su počele kao lokalni festival koji se, zahvaljujući ‘svetom miru’ proširio najpre na Peloponez, a potom postao panhelenski (svegrčki). Ova putovanja su preteča ne samo sportskog, manifestacionog, već i religijskog turizma (‘hodočašće’ u Zevsovo svetilište). OI ukida Teodosije I (394. g. pre Hrista) kao ostatak paganske vere.
- ◆ Tebalo je da prođu 1503 godine da bi se Olimpijske igre obnovile 1896. (Pjer d' Kuberten).
- ◆ Nasleđe starog Rima su borilačke borbe (grčko-rimsko rvanje, mačevanje, jahanje itd.).
- ◆ Savremeni sport u Evropi javlja se u 17-19. veku (skijanje, boks, fudbal): Engleska (boks, stoni tenis, tenis, ragbi); Norveška (zimski sportovi).
- ◆ Severna Amerika – košarka, odbojka, hokej na ledu.
- ◆ Daleki istok – karate, džudo, aikido, kung-fu.

Segmenti i kategorije sportskog turizma

‘Hard’ i ‘Soft’ sportski turizam

- ◆ Praktikovanje i popularnost sportova može biti geografski određeno: fudbal je popularan svuda, ali ne i kriket; neke azijske borilačke veštine nepoznate su u Evropi i sl.
- ◆ Pojedini autori (Robinson, Gammon, 2004) smatraju da postoje *tvrde* i *meke* definicije sportskih turista.
- ◆ ‘Hard’ sportski turisti – pojedinci koji aktivno ili pasivno učestvuju na sportskim takmičenjima i koji upravo zbog toga preduzimaju putovanje;
- ◆ ‘Soft’ sportski turisti – turisti koji putuju radi aktivne sportske rekreativne u određenoj vrsti sporta (skijanje, biciklizam i sl.).
- ◆ U osnovi motivacija sportskih turista su razonoda, eskapizam, relaksacija, zdravlje, redukcije stresa, traganje za uzbudnjem itd.

Vrste ‘sportskih putovanja’

- ◆ Neki autori razlikuju dve vrste putovanja baziranih na sportskim aktivnostima:
Single-sport activity putovanje (bavljenje samo jednim sportom, naprimjer: skijanje, golf i sl.)
Multiple-sport activity putovanje (istovremeno bavljenje raznim sportovima).
- ◆ Sportske aktivnosti često se uključuju u sadržaj putovanja motivisanih drugim razlozima (poslovna putovanja + golf; odmor na moru + vodeni sportovi i sl.). U tim slučajevima sport nije primarna motivacija turista, već ga oni praktikuju jednostavno zato što je dostupan u destinaciji. To su primeri tzv. uzgrednog sportskog turizma.

Sportski 'fantasy camp'

- ◆ U SAD ovo je specifična kombinacija odmora i kampa za sportski 'trening'. U pitanju je komercijalni proizvod koji uključuje susret i druženje sa sportskim idolima, učenje od njih (ili samo od sportskih trenera), kao i učešće u sportskim aktivnostima. Igra se neformalno i nije neophodno da učesnik bude sportista. Većina kampova postavlja minimalnu starosnu granicu (obično oko 30 godina), ali ima i pripadnika 'trećeg doba'.
- ◆ Kampovi se razlikuju po dužini boravka, ceni i opremi; neki pružaju i usluge smeštaja i ishrane, ponekad i čitav 'paket' sa avio prevozom.
- ◆ Cena ovakvog programa može biti izuzetno visoka: trodnevni boravak u kampu sa košarkaškom legendom Michaelom Jordanom košta USD 17.500.

Obim ‘sportskih putovanja’

- ◆ Prema podacima WTO (2001), 32 mil. **Nemaca** ostvaruje putovanje u vezi sa sportom, što je 55% svih emitivnih putovanja.
- ◆ Od svih putovanja **Danaca**, 52% ili 7 mil. uključivala su sportsku komponentu.
- ◆ **Francuski** turisti su nešto manje zainteresovani za sportske aktivnosti, ali je ipak 23% ili 3,5 mil. putovanja sadržavalo i takve aktivnosti.
- ◆ U **Engleskoj**, 20% turističkih putovanja je neposredno u vezi sa sportom, a 50% putovanja na godišnji odmor sadrži neku formu participacije (uzgredni sportski turizam).
- ◆ U **SAD**, 2/5 stanovništva (75 mil.) posetilo je neku od sportskih manifestacija tokom pet godina.

Sportske manifestacije

- ◆ Ima mišljenja da je sportski turizam, u suštini, turizam događaja (manifestacioni).
- ◆ Iako su i lokalni sportski događaji značajni (kada se koristi postojeća infrastruktura), veliki događaji (Olimpijske igre ili Svetsko fudbalsko prvenstvo) mogu imati izuzetan uticaj na mesto održavanja, njegovu regeneraciju, ali i poziciju u međunarodnom turizmu. Istovremeno, promovišu i određeni sport, posebno tamo gde ranije nije bio popularan (fudbal u Japanu ili Koreji).
- ◆ Sve je veći naglasak i na sportskim takmičenjima osoba sa posebnim potrebama (*Paraolimpijske igre*, prvi put u Rimu, 1960).

- ◆ Osim pozitivnih, mogu postojati i negativni efekti velikih manifestacija (dugovi, neiskorišćenost izgrađenih objekata i sl.). Za manje sportske događaje obično se koriste postojeća infrastruktura i objekti, a i veće je učešće lokalnih stanovnika.
- ◆ Uticaji sportskih događaja manifestuju se na dva nivoa:

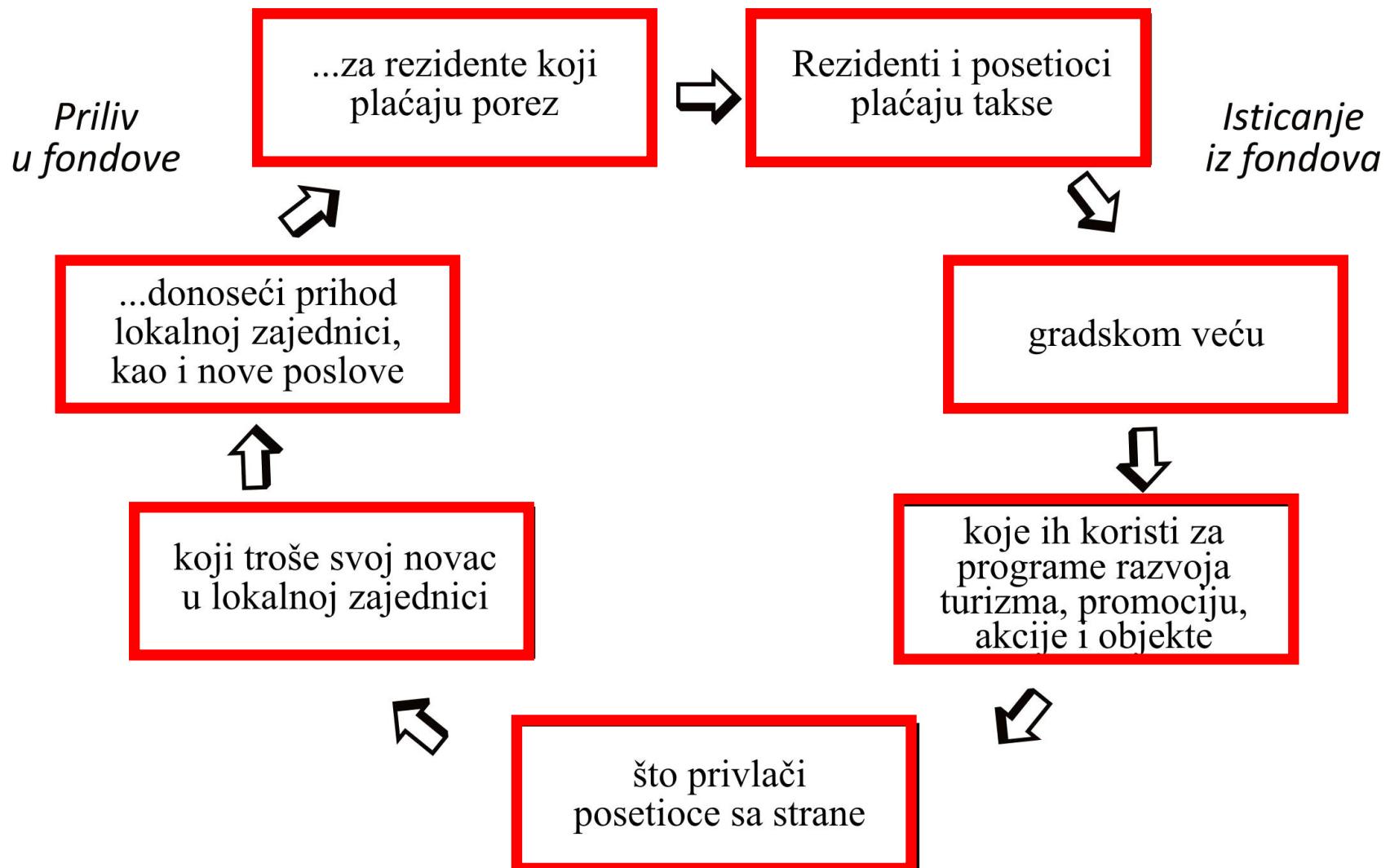
Nivo subjekta - učesnika (uticaj na organizacioni odbor, grad domaćin i rezidente, državu, kao i na same sportiste).

Nivo aspekta delovanja (kulturni, politički, ekološki, tehnološki, ekonomski itd.).

- ◆ Za kandidaturu organizacije OI određeni grad odgovara na pitanja koja se odnose na javno mišljenje, podršku vlade, budžet za kandidaturu, postojeću i planiranu infrastrukturu, smeštaj učesnika (olimpijsko selo), bezbednost itd.

- ◆ Kada je reč o pozitivnim ekonomskim aspektima najvećih sportskih manifestacija, obično se ističu sledeći:
 - Veća mogućnost ostvarivanja nove potrošnje dolaskom posetilaca manifestacije;
 - stimulisanje raznovrsnih poslovnih aktivnosti;
 - ostvarivanje prihoda i rast zapošljavanja u kraćem roku;
 - jačanje prestiža i imidža destinacije, kao i zainteresovanosti za investicije u turizam.
- ◆ Ne treba prenebregnuti činjenicu da sportski objekti izgrađeni zbog održavanja manifestacije poboljšavaju uslove za rekreaciju lokalnog stanovništva, da prisustvo vrhunskih sportista i sportskih ekipa podiže moral građanima i, pre svega, pojačava interesovanje mladih za sport.

Obrazloženje za javnu podršku velikim događajima (Crompton, 2006)

Ekonomska evaluacija velikih događaja

- ◆ Za ekonomsku evaluaciju potrebno je:
 - Utvrditi prostorne granice regije domaćina manifestacije (zavisno od toga, ostvarena potrošnja može biti ‘nova’ ili ‘preneta’, tj. da li su posetioци sa strane, tj. turisti ili, pak, lokalni rezidenti; ako se *Egzit* posmatra iz perspektive Vojvodine, onda turisti iz ostatka Srbije ostvaruju ‘novu’ potrošnju, a iz perspektive Srbije – samo strani posetioци)
 - Proceniti ‘novu’ ili ‘unetu’ potrošnju (koje ne bi bilo bez manifestacije i koja je jedino relevantna za evaluaciju ekonomskih učinaka, što uključuje posetioce, učesnike, sponzore, medije i druge slične izvore; procena se vrši na bazi anketiranja pojedinih grupa ‘potrošača’)

'Nova' potrošnja uključuje/isključuje...

<i>Potrošnja posetilaca</i>	DA	Ukoliko je manifestacija glavni razlog dolaska, to je 'novi novac'.
<i>Potrošnja ostalih turista</i>	NE	Ne ubraja se u novu potrošnju, osim ako turista nije potrošio više u destinaciji zbog manifestacije (produžio boravak).
<i>'Prebačena' potrošnja (turista bi inače posetio destinaciju, ali to čini u vreme manifestacije)</i>	NE	Ne ubraja se u novu potrošnju, ukoliko nema dodatne potrošnje zbog same manifestacije.

<i>'Zadržana' potrošnja (rezidenata u regiji gde je manifestacija i ne moraju putovati i trošiti drugde)</i>	NE	Ne ubraja se u novu potrošnju, osim ako se ne bi ostvarila izvan regije kada bi se manifestacija održala drugde. Ovo se teško procenjuje i obično se ignoriše.
<i>Organizatori i sponzori</i>	DA	Jeste 'nova' potrošnja, ako taj novac ne bi, bez manifestacije, bio utrošen u destinaciji.
<i>'Istisnuta' potrošnja (zbog održavanja manifestacije)</i>	NE	Teško proceniti 'gubitak' što turisti, koji bi inače posetili destinaciju, nisu došli ili, pak, što su neki rezidenti otputovali u drugu regiju i тамо ostvaruju potrošnju.

*Direktan uvoz
roba i usluga
(‘isticanje’ iz
lokalne
ekonomije)*

DA

U pitanju je isticanje iz ostvarene ‘nove’ potrošnje, kada se ono odnosi na robe i usluge u vezi sa manifestacijom, a čiji je izvor izvan destinacije. Reč je o troškovima koji se moraju uzeti u obzir, predstavljaju profit stejkholdera izvan regije, što ne utiče na blagostanje lokalne zajednice (npr. međunarodni hotelski lanci).

AVANTURISTIČKI TURIZAM

- ◆ Avanturistički turizam uključuje putovanja koja za putnika predstavljaju lični izazov, a čiji je glavni cilj istraživanje novih doživljaja uz određeni rizik ili kontrolisani nivo opasnosti. Ova putovanja se izvode u prirodnom ili 'egzotičnom' ambijentu.
- ◆ U zavisnosti od rizika koji uključuje, avanturistički turizam može imati razne modelitete od soft do hard varijante. Što je avanturistička komponenta 'teža', veći je i nivo fizičkog izazova, percepiranog rizika i elementa opasnosti.
- ◆ Neki od pojmoveva koji opisuju avanturistički turizam su: uzbudjenje, adrenalin, strah, izazov, ekspedicija, rizik, stimulacija, osvajanje, uspeh...

Definicija

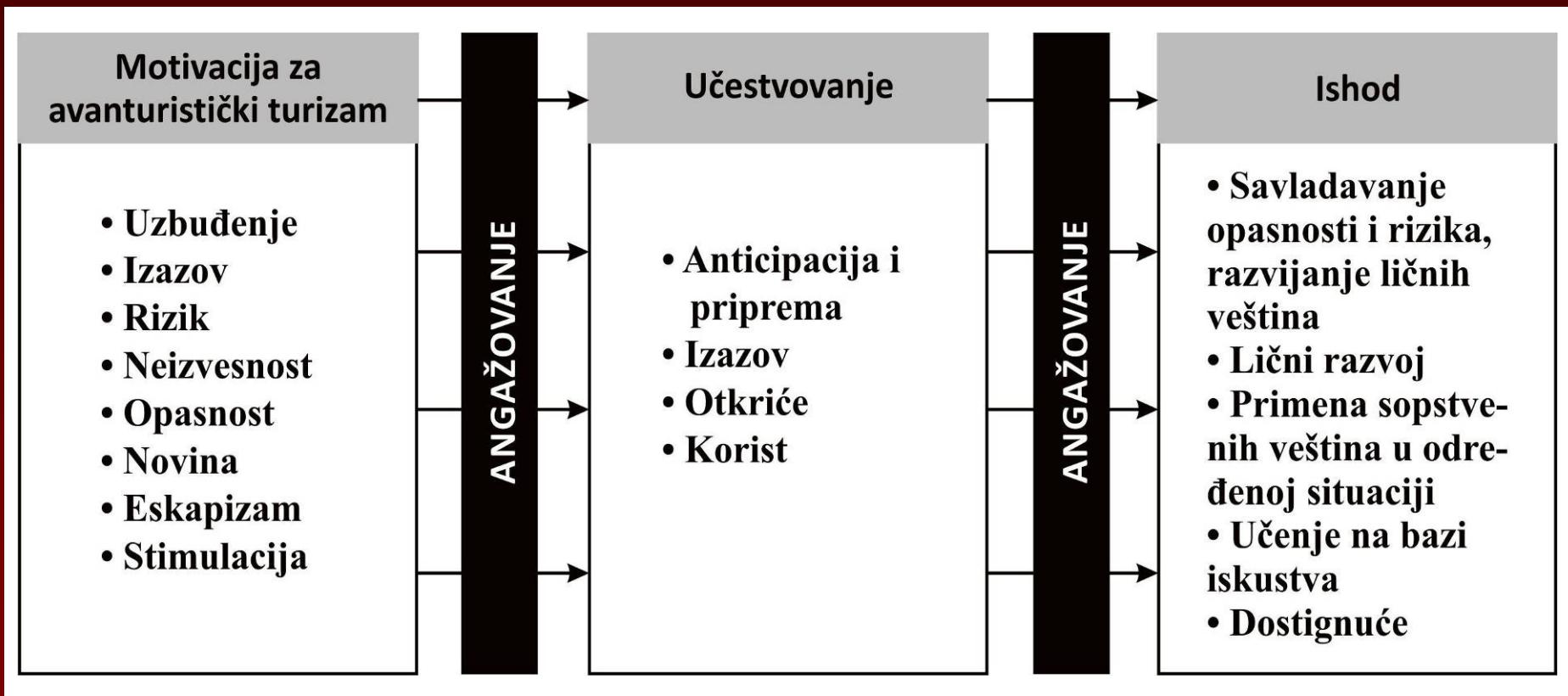
- ◆ Iako je teško dati univerzalnu definiciju (avanturizam ima različito značenje za razne ljudе), ovo je jedna od najsveobuhvatnijih:
- ◆ Turistička aktivnost koja se odigrava u neobičnim, egzotičnim, udaljenim ili 'divljim' destinacijama. Obično se povezuje sa visokim nivoom fizičke aktivnosti učesnika, uglavnom na otvorenom. Avanturistički putnici očekuju doživljaj sa različitim nivoom rizika, uzbudjenja i opuštanja, a koji lično probaju. Oni su, pre svega, istraživači nenarušenih egzotičnih delova planete i tragaju za ličnim izazovima (Mintel Report, 2001).

Karakteristike avanture

1	Nesiguran ishod
2	Opasnost i rizik
3	Izazov
4	Očekivana nagrada
5	Novina
6	Stimulacija i uzbudjenje
7	Eskapizam i izdvajanje
8	Istraživanje i otkriće
9	Udubljenost i skoncentrisanost
10	Suprostavljene emocije

Motivacija za avanturistički turizam

(Page et al., 2005)

- ◆ Po nekim autorima, ova vrsta turizma bazira se više na želji za novim uvidom i saznanjima, nego na riziku. Ipak, avantura podrazumeva i jedno i drugo.
- ◆ Nekada je avantura bila povezana sa istraživanjem nepoznatih i udaljenih područja i kultura, obično u naučne svrhe.
- ◆ Glavni oblik avanturističkog turizma ima oblik avanturističke rekreacije u prirodi ('prenete' iz mesta stalnog boravka), a čije su dve dimenzije **izazov** i **veština**. Prirodne odlike i topografija pojedinih područja posebno pogoduju ovom obliku turizma.
- ◆ U fokusu avanturističkog turizma nisu uvek aktivnosti u destinaciji. I bez njih putovanje može imati odliku avantine (rizik, izazov, saznanje) - fizičko kretanje kroz 'neprijateljski' ambijent u tranzitu od emitivnog područja do destinacije.

- ◆ Međunarodno tržište avanturističkog turizma procenjuje se na oko 60 miliona turista. Organizovane ture predstavljale su 1% svih dolazaka u 2000. godini. Najpopularnije su u SAD, Australiji i na Novom Zelandu. U svetu postoje specijalizovani mali turooperatori i drugi pružaoci usluga u avanturističkom turizmu, kao i specijalizovani vodiči.
- ◆ Korisnici su uglavnom mlađi turisti (25-40), mada ima i starijih, većinom muškarci. Oni uglavnom pripadaju tipu turiste koje je Cohen označio kao ‘istraživač’, ali ima i pripadnika masovnog turizma koji, u određenom trenutku, poželete drugačiji, neobičan turistički doživljaj. Jedan od glavnih problema je identifikacija višestruke motivacije za ovaj oblik turizma.

- ◆ Avanturistički turizam je usko povezan sa ekstremnim sportovima. Motivi učesnika imaju veze sa uživanjem koje izaziva podizanje adrenalina u susretu sa opasnošću, ispoljavanjem određenih veština, ali i su i odraz potrebe za uvidom u nepoznato i 'skriveno'.
- ◆ Za 'hard' varijantu avanturističkog turizma u praksi se ustalio i termin *adrenalinska tura*.
- ◆ Važno pitanje je – bezbednost učesnika, zbog čega je neophodna specijalna obuka svih koji pružaju usluge, a posebno vodiča ovakvih tura. Postavljanje određenih pravila i njihovo poštovanje doprinose smanjenju broja fizičkih povreda i nesreća, koje nisu retke u avanturističkom turizmu. Važna je dobra priprema, svest o odgovornosti i sposobnost reagovanja i u neočekivanim situacijama.

Nesreće i povrede u avanturističkom turizmu

- ◆ Mogućnost povrede, pa i nesreće, nije beznačajna. Autori Bentley, et al. (2001) navode niz međusobno povezanih faktora kojima pripisuju ovakve probleme:
 - Problemi klijenata koji učestvuju (nesporazumi oko nivoa rizika i iskustva pojedinca)
 - Envirionmentalni činioci (nepredvidivost terena, prirodni ambijent, slučajnost)
 - Problemi u vezi sa opremom (kvar zaštitne opreme)
 - Uticaj faktora izvan kontrole organizatora (vremenski uslovi, nepogode, pogrešna vremenska prognoza i sl.)
 - Greške u menadžmentu i organizaciji (nedostatak iskustva zaposlenih, propust u informisanju klijenata, pokašaj uštede na troškovima i sl.).

Koncept 'Flow'

(Csikszentmihalyi, 1991)

- ◆ Svaku aktivnost odlikuju veština (sposobnost) učesnika i stepen izazova.
- ◆ Ako je izazov koji uključuje aktivnost veći od veštine pojedinca rezultat je obično zebnja (napetost).
- ◆ Ako je veština veća od izazova rezultat je dosada (nezainteresovanost).
- ◆ Kada veština odgovara izazovu dolazi do flow-doživljaja (*flow experience*). To stanje izražavaju: jake emocije, osećanje sreće, euforija, zanos i potpuna posvećenost onome što se radi, uronjenost u to; tada 'ne postoji' vreme, prostor, okolina, a sopstveno Ja, svest o sebi, ponašanje i kontekst čine sjedinjeni doživljaj.
- ◆ *Flow* prati aktivnosti koje su nam teške, ali važne i izazovne.

(Visok)

Napetost

Flow (osećanje 'toka')

Izazov

(Nizak)

Dosada

(Niska)

Veština

(Visoka)

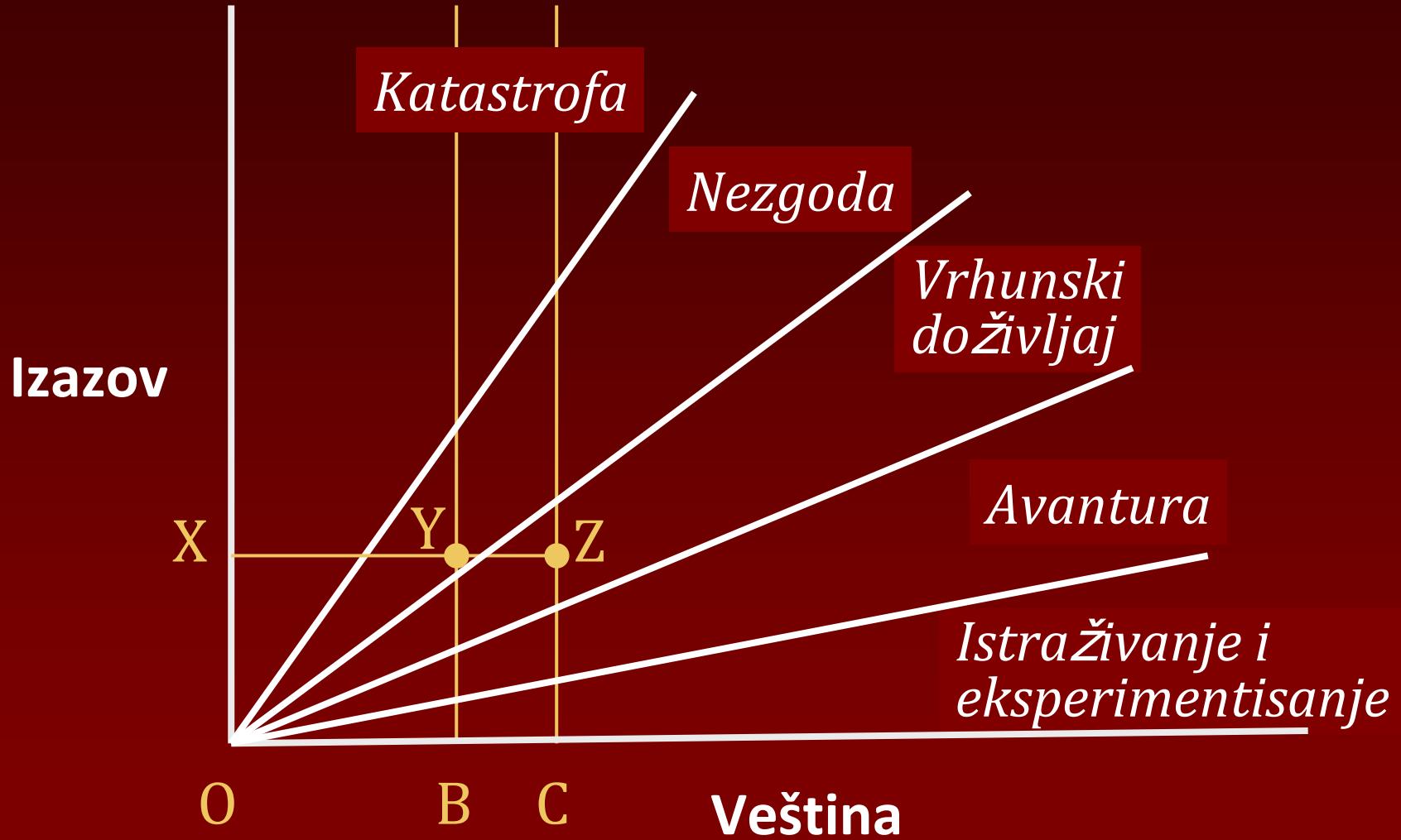
Elementi ‘flow’-a

- ◆ Pojedinac se nalazi pred izazovnim zadatkom koji zahteva određenu veštinu;
- ◆ Veća je verovatnoća da će se doživljaj pojaviti kada zadatak ima jasan cilj i kada postoji neposredni *feedback*;
- ◆ Kod pojedinca postoji visok stepen koncentracije koji onemogućava rasipanje energije;
- ◆ Pojavljuje se ‘paradoks kontrole’: osoba osjeća da ima kontrolu bez aktivnog nastojanja, tj. prestaje da bude zabrinuta zbog mogućeg gubitka kontrole;
- ◆ Nestaje preokupiranost samim sobom;
- ◆ Menja se osećaj za vreme (sati kao minuti) ili se doživljava ono što sportski psiholozi nazivaju ‘produženo vreme’, kada se čini da se stvari i osobe kreću kao na usporenom snimku.

Primena 'flow' koncepta

- ◆ Koncept se može primeniti na razne praktične situacije tokom godišnjeg odmora. Na primer, Ryan (1997) je analizirao situacije u raftingu, gde je različit odnos između kompetencije i izazova formulisao na sledeći način:
 - Devastacija i katastrofa (kada je nivo izazova toliko veći u odnosu na veština da postoji mogućnost fatalne nesreće)
 - Nezgoda (nivo izazova prevazilazi veština, pa učesnik može pasti u vodu, ali bez fatalne posledice)
 - Vrhunska avantura (rafter oseća izazov, pa i opasnost, ali prolazi sa osećanjem visokog adrenalina i 'položenog' testa

- Avantura (iako se ne oseća ugroženost, izazvano je osećanje uzbudjenja)
 - Istraživanje i eksperimentisanje (rafter-početnik želi da probno doživi rafting ali u bezbednim uslovima).
- ◆ Uloga rafting vodiča ima potencijal da pojača (u zavisnosti od ozbiljnosti uslova na reci) postojeću kompetenciju raftera (B-C), koji tako umesto nezgode može doživeti ‘vrhunski doživljaj’ Y-Z (naredni slajd).
- ◆ Zato je važno da vodič bude obučen i da poseduje odgovarajuću kompetentnost. Model se može koristiti i da bi se odredio odnos između percepcije učesnika o veštini vodiča, poverenja koje imaju u njega, kao i prirode doživljaja na turi i to ne samo kada je rafting u pitanju.

Ekstremni sportovi

- ◆ *Brdski biciklizam* (mountain biking)
- ◆ *Jet ski* (vožnja skuterom za vodu)
- ◆ *Kitesurfing* (letenje zmajem i wind *surfing*)
- ◆ *Rafting* (splavarenje niz rečne brzake, *white-water*)
- ◆ *Paintball* ('borba' sa eliminisanjem protivnika tako što se pogadja 'ispaljenom' kapsulom sa bojom)
- ◆ *Bungee jumping* (skakanje u ponor sa nogama vezanim za elastično uže)
- ◆ *Kajaking* (veslanje u moru ili 'belim vodama')
- ◆ *Paragliding* (vrsta padobranstva)
- ◆ *Penjanje uz stenu* (bez korišćenja veštačkih hvatišta, klinova ili užeta)
- ◆ *Absailling* (spuštanje niz stenu)
- ◆ *Snowboarding...*

BICIKLISTIČKI TURIZAM

- ◆ Lumsdon (1996): Biciklistički turizam (*cyclo tourism*) uključuje rekreativne biciklističke aktivnosti u trajanju od jednog dana ili duže. Turista percipira biciklizam kao integralni deo svog godišnjeg odmora (putovanja).
- ◆ Tržište biciklističkog turizma:
 - vrsta korisnika (individualni izletnik, iznajmljivač bicikla na jedan dan, turista na kratkom putovanju)
 - individualni turista na godišnjem odmoru
 - grupno turističko putovanje
 - samostalni *mount biker*.
- ◆ Istorijski, ovaj vid turizma se javio najpre u V. Britaniji, gde je u drugoj polovini 19. veka postojalo više klubova za biciklistički turizam, kao i njihova nacionalna organizacija. Ljubitelji bicikla su istraživali ruralna područja u okolini velikih gradova.

Karakteristike

Od ‘hard’ do ‘soft’ avanture

- ◆ Biciklistički turizam može podrazumevati kako ‘hard’, tako i ‘soft’ avanturu.
- ◆ U prvom slučaju radi se o istraživanju prostora divlje prirode i ‘adrenalinskoj’ turi. Karakterističan primer su heli-biciklističke ture u južnim Alpima: prevoz helikopterom na visinu od 1.300 m, a odatle spuštanje brdskim bicikлом uskim seoskim stazama.
- ◆ Blaža avanturistička forma podrazumeva polaganiju vožnju, uz mogućnost razgledanja i druženja sa lokalnom zajednicom.
- ◆ Biciklistički turizam povezan je sa fitnessom, sportskim nadmetanjem, traganjem za uzbudnjima, ali doprinosi i svesti o ‘zelenom’ turizmu. Može se kombinovati sa drugim oblicima SIT (seoski, vinski, urbani i sl.).

'7 zapovesti' biciklističkog turizma

- ◆ Biciklistički turizam razvio je Paul Vivie u Francuskoj u kraju 19. veka, a prvi izlet je bio na relaciji Lion - Nica (trajao manje od 24h). Vivie je tvorac sledećih '**7 zapovesti**':
 - Praviti retke i kratke pauze.
 - Konzumirati lagane i česte obroke.
 - Jesti pre nego što se ogladni, piti pre nego što se ožedni.
 - Nikada se ne preforsirati, odnosno dočekati abnormalan umor, pošto on dovodi do gubitka apetita i nesanice.
 - Obući se pre nego što postane suviše hladno.
 - Raskomotiti se pre nego što postane previše vruće.
 - Tokom ture ograničiti ili eliminisati duvan i alkohol.